

Fig. 5. G 154. Hörsne kyrka. Efter teckning av P. A. Säve.

Till läsningen: R. 11 har Säve uppfattat som övre hälften av en huvudstav utan antydan till bistav, av v. Friesen translittererad i. R. 12 är toppen av en huvudstav placerad på ett sådant avstånd från föregående, att mellan de båda huvudstavarna rymts bistav(ar) till båda eller åtminstone den ena av huvudstavarna.

Runföljden 1–9, som torde ha inlett den nu till största delen förlorade gravtexten, är mansnamnet *Folkviðr* Folkvid, belagt på fastlandet ehuru tämligen sällsynt. Från Gotland är det okänt. Det enda runskrivna belägget erbjuder runstenen Vs 13 på Anundshögsområdet utanför Västerås; under detta nummer i Västmanlands runinskrifter (1964) redovisas namnet utförligare. Av de medeltida beläggen (SMP-saml.) synes de flesta vara från Östergötland.

Dateringen är svår, snarast äldre medeltid. Stenens form tycks ha varit rektangulär, men härav vågar man ingenting bestämt sluta. Den punktformiga avslutningen på **h**-bistavarna finns företrädesvis i gamla inskrifter som G 138, G 203 men är trots allt ett osäkert indicium. Frånvaron av svarabhaktivokal ger inte heller utslag, eftersom sådan framför *r* är sällsynt ännu i Gutalagen (hs B 64 i Kungl. Bibl.), ursprungligen nedskriven senast omkring 1220 (E. Wessén, *Svensk medeltid* 1, VHAA:s Handl. Filol. ser. 9, 1968, s. 149 f.).

155. Hörsne kyrka

Pl. 14

Litteratur: L 1947, S 70, F 133. G. Wallin, *Runographia gothlandica* [2] (i Ups. Soc. Scient. Acta 1744/50, 1751), s. 154, *Analecta Gothlandica* 1 (dep. i Kungl. Bibl.) s. 993; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1854 (ATA) nr 30 a, s. 72, *Reseberättelse* 1864 (ATA), s. 123; C. Säve, *Brev t. P. A. Säve* 10.10.1858 (avskr. i hs R 623: 5 i UUB, s. 576); H. Pipping, *Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna* (Skr. utg. av K. Hum. Vet.-Samf. Uppsala 7: 3, 1901), s. 60 f.; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1922 (UUB), s. 11; *Sveriges kyrkor*, Gotland bd 4 (1947), s. 41 f.; H. Gustavson, *Gutamålet* 2 (1948), s. 174; B. Hellner & S. Rooth, *Konstsmide* (1960), s. 20; B. Söderberg, *Gotländska kalkmålningar 1200–1400* (1971), s. 75; E. Svärdström, *Svensk medeltidsrunologi* (i Rig 1972), s. 83.

Äldre avbildningar: Wallin, teckning i *Analecta*, s. 993; v. Friesen, avdragskopia i *Anteckningar* 1922, s. 10; J. W. Hamner o. O. v. Friesen, 2 foton (ATA); A. Edle, 2 foton 1936 (ATA), återgivna i *Sveriges kyrkor*, fig. 38, 39, samt i Hellner & Rooth a. a. fig. 23, 24.

Järnbeslag med runinskrift på den sida av dörren till sakristian som vetter mot kyrkorummet.

De ursprungliga dörrarna i de gotländska kyrkoportalerna är av naturliga skäl inte bevarade i samma utsträckning som den beständigare omfattningen. Bland de få helt eller delvis bevarade finns dock några

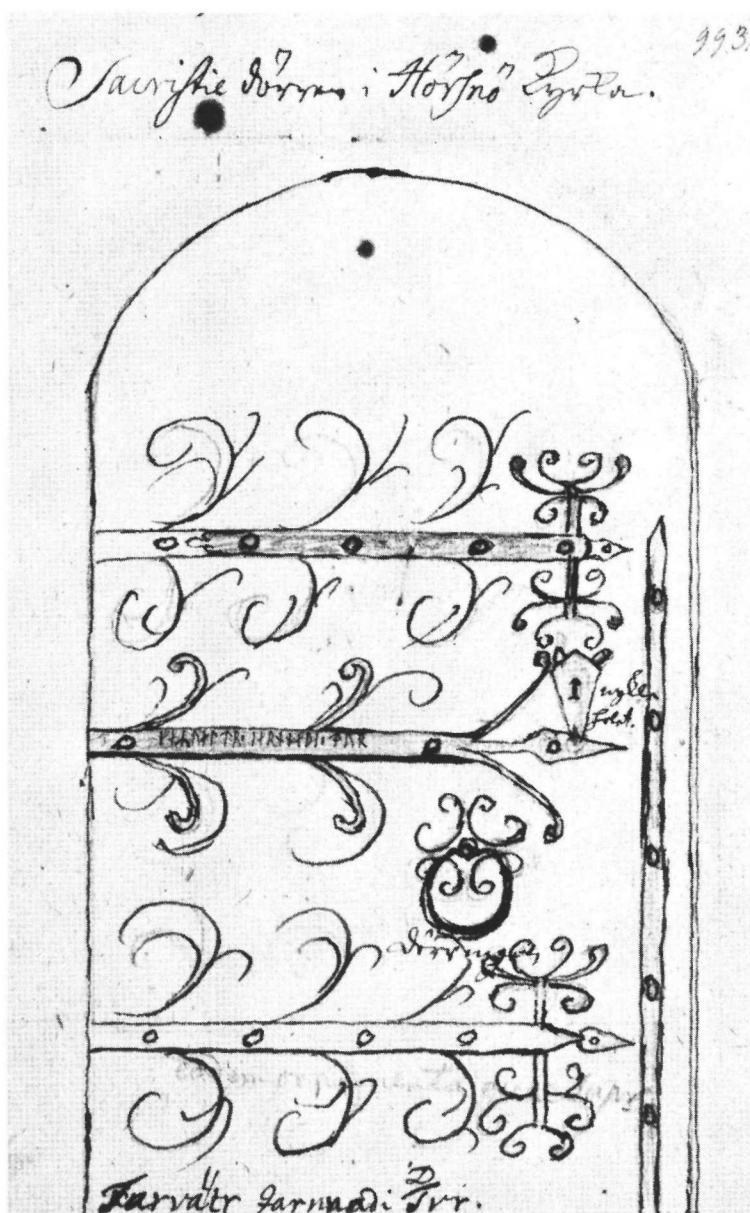

Fig. 6. G 155. Hørsne kyrka. Efter teckning av G. Wallin.

som hör till den äldsta typen vi känner i vårt land (B. Hellner i Konstsmide, s. 19f.). En av dem är Hørsnedörren, ett par andra, dock utan runor, finns i Fole och Gothem.

Två av de tre horisontella järnbeslagen, däribland det runristade, jämte ringen på Hørsnedörren har tidigare prytt den ursprungliga kordörren i den romanska kärnkyrkan från senare hälften av 1100-talet. Sin sekundära placering erhöll de vid slutet av 1200-talet, då det nuvarande koret och sakristian uppfördes. (Se Sveriges kyrkor, Gotland bd 4, 1947, s. 41f.) Från denna tid är också det tredje, översta beslaget.

Dörren uppmärksammades redan av Georg Wallin, som i sitt tryckta arbete *Runographia gothlandica* (1751), s. 154, under rubriken »In Janua Sacrae Templi Hørsne» t. o. m. anger datum för sin uppteckning av runinskriften, »Descr. d. 14. Febr. 1737. revis. d. 27. Febr. 1742». Teckningen i hans Ana-

lecta (fig. 6) har överskriften »Sacristie dörren i Hörsnö kyrka». P. A. Säve redovisar inskriften »å jernbeslaget på Sacristidörren» både i reseberättelsen 1854 och den 1864. Senare har inskriften granskats av O. v. Friesen 1922, för övrigt som den allra första i hans fältundersökningar på Gotland.

Den nuvarande dörren är 1,80 m hög, 86 cm bred, den ursprungliga har varit högre och smalare. Det runristade beslaget, ett ursprungligt gångjärnsband, sitter i höjd med nyckelskylten, är 70 cm långt och 4 cm brett. Det är utfört med stor omsorg. De utkluvna krokarna är smidda för sig och hetsade vid bandet. Detta har i mitten en grund ränna med en skrodad begränsningslinje. Runinskriften, 12 cm lång och 12 mm bred, är anbragt mitt på beslaget, ovanför rännan, med dess övre begränsningslinje som nedre ramlinje och beslagets kant som en övre. Inskriften är skrodad, runorna säkert och distinkt utförda.

Inskrift:

garualtr · iarnnapi · tur

5 10 15

»Gairvald järnbeslog dörren.»

Till läsningen: Alla runorna är säkra. Runorna **a**, **n** och **t** har dubbelsidiga bistavar, **r**-runorna öppen bistav, **p**-runan lång bistav. Skiljetecknen består av en punkt; intet skiljetecken vid inskriftens början och slut. Ett tämligen långt tvärstreck mitt på huvudstaven i 17 **t** har av O. v. Friesen uppfattats som en stingning (»säkert stunget»). Det är också utmärkt på teckningen i Wallins *Analecta* men icke i hans tryckta text. Strecket är emellertid för långt för att vara normal stingning, jfr 1 **g**. Dessutom är runornas former (dubbelsidiga bistavar, **r**) och ortografin i övrigt så ålderdomlig, att man knappast väntar sig en stungen runa för **d**. Strecket är alltså sannolikt en skada, jfr liknande framför 1 **k** och efter 18 **u**. Sistnämnda runa har också en långsträckt, mindre skada i toppen mellan huvudstav och bistav (v. Friesen: »Knappast stunget, en mkt grund fåra»). Språkligt sett står runan **u** här regelrätt för fgotn. **u**.

Wallins läsning, också återgiven av Liljegren (L 1947): **farualtr · iarnnapi · tur**. — P. A. Säves överensstämmer helt med den ovan hävdade. Carl Säve skriver i ett brev till brodern 1858: »Hörsne dörrbeslag har jag aldr. sett ritadt förr; förbättringen af *Garvaltr* (för *Farvaltr*) var präktig!» — v. Friesen: **garualtr · iarnnapi · dur**.

Inskriften är alltså en signatur. Smidesmästarens namn, *Gairvaldr*, välbelagt men tämligen sällsynt, förekommer i tre andra gotländska runinskrifter, se G 101. Alla tre är ortsbestämda, G 101: **gairualtr : i : lyum** (Lye), G 123: **gairualtr : i ueskini** (Västkinde), G 210: **kairualtr : i berhi** (Bjärs, Västerhejde sn). Hörsnemästarens hemort är inte angiven, ett ålderdomligt drag om man så vill, kanske Hörsne och i så fall självklar. Andra ålderdomligheter är **r**-runans form, dubbelsidiga bistavar, den etymologiskt riktiga användningen av **n** i namnets förled, bibehållet **rn** i **iarnnapi** (dubbelskrivningen av **n** torde ha tillkommit av misstag).

Runföljden 9–16 är i sig intressant som vårt tveklöst äldsta belägg på det regelrätt nomen-avledda verbet fsv. *iærna*, isl. *jarna*, fgotn. *iarna*, som i medeltida källor eljest huvudsakligen är bevarat i det adjektiviskt brukade part. pret. *iærnaþer*.

B. Hellner daterar smideshistoriskt dörren till mitten av 1100-talet. Kyrkans byggnadshistoria senarelägger dateringen något, ca 1180 har nämnts. Därmed är också inskriften tidsbestämd, senare hälften av 1100-talet.

Gothems kyrka

Av den ursprungliga kyrkan från 1100-talet återstår endast några reliefer inmurade i huvudportalens röste. Äldst i den nuvarande kyrkan är koret från 1200-talets början, därefter kommer långhuset från århundradets mitt. Tornet, som ursprungligen var planerat att byggas över långhusets västparti, började uppföras under slutet av 1200-talet och fullbordades vid 1300-talets mitt.

I kyrkan finns sammanlagt sju runristningar: gravstenen G 158 i korgolvet, vars inskrift upptecknades av Linné 1741 och även av G. Wallin, bildstenen G 157 under och framför altaret, först noterad av P. A. Säve 1844, runstenen G 156 på kapitälet till tornbågskolonnen, som tidigast lästs av Säve 1864; i sin beskrivning 1855 av korstolen från 1300-talet nämner Säve dessutom i förbigående: »I rygg-fodringen öfver sätana äro chor-karlarnes namn ritade med runor» (G 159), men han uppger inga runföljder för de fyra inskrifterna.

156. Gothems kyrka

Pl. 15

Litteratur: F 75, W 125. P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 114; C. Säve, Runologiska anteckningar 15 b, 16 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1923 (UUB), s. 83; Sveriges kyrkor, Gotland bd 4: 1 (1947), s. 101 f.

Äldre avbildningar: P. A. och C. Säve, teckningar 1860 i Runologiska anteckningar; P. A. Säve, kopia av runslingan i Reseberättelse 1864; A. Edle foto 1945 (ATA).

Runsten, placerad som täcksten till tornbågskolonnens kapitäl med den runristade sidan vänd uppåt.

P. A. Säve ger det första meddelandet om runstenen 1864: »Runskrift [skiss] å n:a öfverkanten af vestligaste par-pelarens capitël, hvilken väl ford. varit en grafsten, som för sitt sednare ändamål blifvit stympad på alla sidor, jämväl nederkanten af denna runskrift.» Men då var fyndet några år gammalt. »Funnen och afritad af P. A. & C. Säve, d. 4 Aug. 1860», skriver Carl Säve 1866 på en teckning i sina Runologiska anteckningar 16 (ATA), fig. 7. Stenen granskades 1923 av O. v. Friesen, medan den av E. Wessén enbart noterades.